

1. İqtisadi diplomatiya fənninin predmeti, rolu və əhəmiyyəti

İqtisadi diplomatiya dövlətlərarası iqtisadi münasibətlər yarandığı dövrdən formalaşmağa başlamış və tarixi mərhələlər keçməklə müasir dövr üçün yeni tədqiqat sahəsi olmuşdur.

İqtisadi diplomatiya çox tərkibli mürəkkəb kateqoriya malik sahələrdən sayılır.

İqtisadi diplomatik fəaliyyət üsul və vasitələrini seçərkən xarici iqtisadi siyasətin maraqlarını da nəzərə almalıdır. Hər bir dövlətin beynəlxalq iqtisadi problemləri kompleks şəkildə mürəkkəb olmaqla yanaşı, həmin problemlərin ayr-ayrı strukturlara təsiri mövcuddur.

İqtisadi diplomatiyanın ən qabarıq vəzifələrindən başlıcası isə iqtisadi böhran və vəziyyətlərin effektiv şəkildə nizamlanmasıdır. Beynəlxalq münasibətlər sistemində dünyanın iqtisadi dəyərlərindən bərabər səviyyədə istifadə olunma mexanizmi üçün iqtisadi layihələr hazırlanır.

Bəşəriyyətdə insan resurslarının sayı artdıqca qlobal problemlər də genişlənməkdə davam edir. Qlobal problemlər isə birbaşa və yaxud dolay yolla iqtisadi məsələlərlə bağlılıq təşkil edir.

Qlobal iqtisadi problemlərin sülh yolu ilə həll olunması üçün iqtisadi diplomatiyanın üsul və vasitələrinə bəşəriyyətin geniş miqyaslı ehtiyacı vardır.

Azərbaycanın İqtisadi diplomatiyasının qarşısında duran ən başlıca problem isə “Dağlıq Qarabağ” münaqişəsidir. Münaqişənin diplomatik yolla həll edilməsi xarici siyasətin prioritet istiqamətlərindəndir.

Həmçinin Azərbaycan hal-hazırda uğurlu iqtisadi diplomatik əlaqələr sayəsində regionda lider dövlət çevrilərək, beynəlxalq təşkilatlar və qurumlarda öz mövqeyini gücləndirməkdə davam edir.

Son illər ərzində ölkədə keçirilən beynəlxalq tədbirlər Azərbaycanın haqq səsinin dünyaya çatdırılmasında böyük əhəmiyyətə malikdir.

Diplomatiya beynəlxalq münasibətlərlə sıx əlaqədar olduğundan tarixə nəzər salsaq, erkən dövlətlərin arasında da diplomatik münasibətlərin mövcudluğunu görə bilərik.

Dövlətlərarası müqavilələr beynəlxalq münasibətlər tarixində, beynəlxalq hüquq nəzəriyyələrində tədqiq edilməklə yanaşı diplomatiya elmində də mühüm araşdırma elementidir.

Diplomatiya ilkin olaraq insan cəmiyyətləri arasında qarşılıqlı əlaqənin imzasız forması kimi yaranmışdır. Dünya diplomatiyasının fəaliyyət metodikasında da hər zaman dəyişikliklər baş verməkdə davam edir.

Diplomatiya öz inkişaf bünövrəsini qədim Roma və Yunanıstanda tapmışdır. Qədim Romada diplomatik yığıncaqlarda əsasən hərbi və sülh məsələləri müzakirəyə çıxarılırdı.

Diplomatiya dövlət fəaliyyətinin gündəlik forması kimi XVI-XVII əsrlərdə meydana çıxmışdır.

Diplomatiya anlayışı müasir anlamda tarixi mənbələrdə ilk dəfə Fransa diplomatı Fransua Kalyerin 1716-cı ildə çap olunmuş "Hökmdarlarla danışıqlar aparılmasının üsulları" adlı kitabında istifadə edilmişdir. I Napoleon isə "diplomatiya"-nı «təmtəraqlı libas geyinmiş siyasət» adlandırır.

Rus dilli mənbələrdə "diplomatiya" terminin ən optimal izahı belə verilir: «Diplomatiya – həll edilən məsələlərin xarakteri və konkret şərtlərini nəzərə alaraq, tətbiq edilən qeyri-hərbi praktiki tədbirlər, metod və üsulların məcmusundan ibarət dövlətin xarici siyasətini həyata keçirmə vasitəsidir; dövlətin xarici siyasətinin məqsəd və vəzifələrinin həyata keçirilməsi, dövlətin hüquq və maraqlarının, onun xaricdəki qurumlarının və vətəndaşlarının müdafiəsi üzrə dövlət başçıları və hökumətlərin, xarici işlər nazirliklərinin, xarici işlər qurumlarının, xaricdəki diplomatik nümayəndəliklərinin, beynəlxalq konfranslarda nümayəndə heyətlərinin rəsmi fəaliyyətidir».

İngilis diplomatı E.Sataunun fikrincə isə «Diplomatiya – müstəqil dövlətlər və hökumətlər arasında rəsmi əlaqələrin formalaşması üçün ağıl və taktikanın tətbiq olunmasıdır». Martens isə "diplomatiya" belə tərif verir: «Dövlətlərin xarici əlaqələri, yaxud xarici işləri haqqında elm, daha dar mənada isə danışıqlar aparmaq elmi və məharətidir».

Margentauna görə isə diplomatiya ixtiyarında üç vasitə (kompromis, güclə hədələmə, inandırmaq) vardır. "Diplomatiya mədəniyyəti o deməkdir ki, ixtiyarında olan bu üç vasitədən lazım olan konkret zamanda düzgün seçim edilsin". İtalyan diplomat

"Hökümdar" əsərində belə deyir. "Mübarizə iki cür olur: birisi – qanun, o birisi isə güc vasitəsi ilə. Birinci yol insanlara, ikinci yol isə heyvanlara xasdır, lakin çox vaxt birinci vasitə kifayət etmədiyi üçün ikinci üsula əl atmaq məcburiyyəti yaranır. İlanları yaxşı tanımaq üçün tülkü olmaq lazımdır; qurdlarla hesablaşmaq üçün isə aslan olmaq lazımdır. Xeyirxahlıq yolundan dönməmək, amma lazım olanda pislik, şər yoluna da qədəm basmağı bacarmaq vacibdir".

Həmçinin Margentau belə hesab edir ki, diplomatiya bir elm kimi 4 elementi nəzərə almalıdır.

1. Diplomatiya ixtiyarında və potensialında həqiqətən olan ünvəni hesaba almaqla öz məqsədini müəyyənləşdirməlidir.

2. Diplomatiya digər ölkələrin də məqsədlərin qiymətləndirməli və həmin məqsədi həyata keçirmək üçün həqiqətən də potensial gücü də qiymətləndirilməlidir.

3. Diplomatiya müəyyənləşdirilməlidir ki ,fərqli olan bu məqsədlər hansı səviyyədə bir-birilə uyğunlaşırlar.

4. Diplomatiya bu məqsədlərin reallaşması üçün lazım olan vasitələrdən istifadə etməlidir.

Qədim Şərq də diplomatiya özünəməxsus inkişaf yolu keçmişdir. Dövlətlər yarandığı vaxtdan diplomatik münasibətlər müxtəlif formalarda təkamül tapmışdır. Tarixi mənbələrə görə Misirdə erkən dövlət birləşmələri eradan əvvəl dördüncü min illiyin birinci yarısında meydana gəlmişdir. Assuriya dövləti isə eradan əvvəl XXIII əsrdə yaranmışdır. Manunun Hind qanunlarına görə “Diplomatiya məharəti sülhü möhkəmləndirmək və müharibənin qarşısını almaq bacarığından ibarətdir.”

Diplomatiya bir anlayış olaraq həmçinin özündə təmsilçilik, vasitəçilik, əlaqələndiricilik anlayışlarının universal ifadəsidir.

Diplomatiyanın hamı tərəfindən qəbul edilən vahid tərifi isə yoxdur. Diplomatiya ölkənin milli maraqlarını nəzərə almaqla daxili qurumları ilə xarici ölkələrin qurumları arasında əlaqə yaradan bir sahədir. Hər bir dövlətin və ya qurumun baş diplomatı həmin dövlətin və ya qurumun rəhbəri hesab olunur. Həmin şəxslər daxildə və xaricdə diplomatiyanın perspektiv inkişaf istiqamətlərini müəyyən edir və bu barədə sazişlər, müqavilələr imzalayırlar. Hər bir diplomat rəhbərlik etdiyi dövlət və ya qurumun mənafeyini qoruyan onun milli maraqlarını beynəlxalq aləmdə müdafiə edən vasitəçi rolunu oynayır.

Diplomatiyada həmçinin köhnə və yeni diplomatiya anlayışları da ayırd edilir. Ötən əsrin əvvəllərində “köhnə diplomatiya” öz gücünü itirdi və “yeni diplomatiya” meydana gəldi. Köhnə diplomatiya əsasən iri dövlətləri o cümlədən əsasən Avropa dövlətlərini əhatə edirdisə, yeni diplomatiya qlobal dünyanın bütün dövlətlərini əhatə edirdi.

Köhnə diplomatiyanın qalıqlarından olan din amili müasir diplomatiyanın perspektiv inkişafı üçün mənfi impuls verici qüvvələrdən sayılır. Avropa diplomatiyasında hələ də mövcud olan bu amil ölkəmizin, həmçinin Türkiyə Respublikasının Avropa Birliyinə daxil olması üçün yaranan əngəllər siyahısındadır.

“Nigah diplomatiyası” da köhnə diplomatiyanın qalıqlarındandır. Dövlətlərarası diplomatik əlaqələri tənzimləmək üçün orta əsrlər dövründə diplomatiyanın bu amilindən istifadə daha çox

rast gəlinir. Azərbaycanda mövcud olmuş dövlətlərdə də “nigah diplomatiyasından” istifadə olunması barədə məlumatlar arxiv sənədlərdə mövcuddur.

Diplomatiya sözünün hərfi mənası haqda isə bir sıra müxtəlif fikir və mülahizələr mövcuddur. Diplomatiyanın “diplom” (yunan dilində diploma-ikiqat yığılmış sənədlər deməkdir) sözündən olduğunu qeyd etmək daha dolğundur. Fransızca isə “la diplomatique” (diplomatika) termini qədim sənədlərin şifrlərini açma mənasını verir.

«Diplomatiya» sözü dar mənada isə dövlətlərin və ya qurumların xarici siyasətinin həyata keçirmə vasitəsi kimi də ifadə edilir.

Diplomat peşəsi isə XV əsrdə ilk daimi diplomatik missiyaların yaranması ilə yaranmışdır. Tarixdə ilk daimi diplomat Milan hersoqu Françesko Sfortso tərəfindən 1455-ci ildə

Genuyada təsis edilmişdir. Bu dövrdən başlayaraq daimi fəaliyyət üçün səfirliklər və missiyalar açılması prosesi sürətləndi. Hər bir diplomat seçilərkən onun peşəkarlığı ilə yanaşı mənəvi keyfiyyətlərə malik olmalısı ilə də seçilirdi. Zaman keçdikcə diplomatik iyeraxiya da formalaşmışdır.

Tanınmış fransız diplomat Taleyranın fikrincə isə diplomat 3 keyfiyyətə malik olmalıdır:

- a) vətənpərvər;
- b) peşəkar;
- c) əxlaqlı.

XVI əsr Venetsiya diplomatı Ottaviano Madci ideal diplomat haqqında düşüncələrini bölüşərək yazır:

“Diplomat gözəl alim olmalı, fəlsəfəni gözəl bilməli, Ərəstunu və Əflatunu dərinləndirən öyrənməlidir. O hər an ən mücərrəd problemləri dialektik ardıcılıqla şərh etməyi bacarmalıdır. Diplomat klassiklərə bələdliklə yanaşı, riyaziyyatdan, fizikadan və hüquq elmindən xəbərdar olmalıdır. Latın dilinin incəliklərini bilməklə yanaşı, yunan, ispan, fransız və türk dillərində danışmağı bacarmalıdır. Diplomatın tarix, coğrafiya, hərbi sənəti sahəsində bilikləri olmalı, şairləri inkar etməməli, yanında Homerin əsərlərini gəzdirməlidir”.

Diplomatların səfərlər zamanı öz qadınlarını özləri ilə birgə aparması məsələsi diplomatiyada fikir ayrılığıdır. Bəzi analitiklər hesab edir ki, qadınlar söz tutmaqda etibarlı olmadığı üçün həyat yoldaşları ilə birgə səfərdə olması düzgün deyil. Müasir diplomatiya isə bunu inkar edir.

Q.Flober « Hamiya məlum həqiqətlərin leksikonu » əsərində diplomatlar barədə ironiya işlədərək fikrini belə qeyd edir:

«Gözəl karyeradır, lakin təhlükələr və çətinliklərlə doludur. Yalnız əsilzadə şəxslərə məxsusdur. Qeyri-müəyyən əhəmiyyətli məşğuliyyətdir, lakin kommersiyadan yüksəkdir. Diplomət həmişə incə və səmimidir.»

Diplomatiyada beynəlxalq konfransların, seminarların, təcrübə proqramlarının və s. həyata keçirilməsi və təşkili mühüm komponentlərdən sayılır. Belə tipli tədbirlər həyata keçirilərkən əsas nəzərə çarpacaq elementlər aşağıdakılardır:

- a) düzgün yer seçimi;
- b) tədbirin iş və rəsmi dili;
- c) vizitkaların cəlb ediciliyi;
- ç) dəvət olunanlara verilən imtiyaz və immunitetlər ;
- d) tədbirin açılış və bağlanış mərasimləri ;
- e) tədbirə dəvət alanların düzgün əyləşdirmə mexanizmi;
- ə) qəbul ediləcək qətnamə və qərarların legitimliyi ;
- x) müşahidəçilərin tədbirdə iştirakının müəyyən edilməsi ;
- f) vizitkalar təqdim ediləcək şəxslərin nüfuzu;
- g) düzgün sədr seçimi ;
- ğ) tədbir zamanı maksimum səviyyədə təhlükəsizliyin təmini;
- h) KİV-ın tədbiri optimal səviyyədə işıqlandırması;
- i) tərcüməçilərin və ya draqomanların ideal səviyyədə olması və sair.

Beynəlxalq münasibətlərini araşdıran bəzi tarixçilər hesab edir ki, “klassik diplomatiya” 1815-ci ildə Vyana konqresindən Birinci Dünya müharibəsinə qədər mövcud olmuş, kardinal Rişelyenin “siyasi vəziyyətində” işlənib hazırlanan “daimi danışıqlar” nəzəriyyəsi isə müasir diplomatiyanın əsasını təşkil etmişdir.

Dövlətlər və ya qurumlar üçün diplomatik tanınma məsələsinin siyasi əhəmiyyəti böyük dərəcədədir. Beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq yeni dövlətin və ya qurumun tanınmasının aşağıdakı iki forması mövcuddur:

- a) de-fakto-natamam tanınma ;
- b) de-yure-tam şəkildə diplomatik tanınma.

Azərbaycanda diplomatik münasibətlərin inkişafının özünəməxsus tarixi inkişaf mərhələləri mövcuddur. Tarixə nəzər salsaq görərik ki, hətta Sara Xatun kimi azərbaycanlı qadın

diplomatlar olmuşdur. Ağqoyunlu dövlətinin xarici ölkələrlə diplomatik əlaqələrində Sara xatunun rolu daha mühüm idi. Uzun Həsən bütün xarici siyasət məsələlərini onunla məsləhətləşir, ən məsul diplomatik danışıqlar üçün onu göndərirdi. Qaffari, Tarixi Cahan Ara əsərində deyir:

“Uzun Həsənin anası Sara Xatun olduqca adil, muşfiq və işini bilən bir hakim idi”.

Həmçinin Venesiyadan Ağqoyunlu dövlətinə göndərilən, demək olar ki, bütün diplomatik sənədlərdə Sara Xatunun adı çəkilir, ondan bəhs olunur. Bunlardan birində deyilir:

“Hökmdar Uzun Həsənin anası Sara Xatuna da ehtiram göstər, hədiyyələr ver, Azərbaycanda qəbul olunmuş şəkildə ad və sanına layiq tərzdə çıxışlar edib onu Türkiyə (Osmanlı) ilə müharibəyə davam etdirməyə çağır. Oğlanları, qardaşı və nəvələri üçün bu işin nə qədər vacib olduğunu şəxsiyyətinə uyğun olan ifadələrlə izah et.”

Şərqdə yaranmış ilk demokratik respublika olan -Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti (AXC) dövründə müstəqilliyimizin tanınması üçün böyük diplomatik zəfərlər əldə edilmişdir. 1918-ci ilin 4 iyun tarixində Osmanlı ilə Cumhuriyyət arasında “Sülh və dostluq haqqında” müqaviləyə əsasən isə Osmanlı Cumhuriyyətin müstəqilliyini tanıyan ilk dövlət oldu. Diplomatik zəfərlərin sayəsində Bakıda bir sıra dövlətlərin konsulluqları açılmış və ABŞ, İngiltərə, İtaliya kimi dövlətlərlə iqtisadi diplomatik əlaqələr qurulmağa başlamışdır. Daha sonra İranla bağlanan sazişlərə əsasən Tehranda Azərbaycan səfirliyi, Təbriz şəhərində isə baş konsulluq açılmışdır. Həmçinin Cumhuriyyətin yeritdiyi xarici siyasət dövlət quruculuğuna əsaslı töhvə verməklə yanaşı Azərbaycan diplomatiyası üçün böyük əhəmiyyət kəsb edirdi.

Lakin 1920-ci ilin aprel ayının 28-də Azərbaycanın XI Qızıl ordu tərəfindən işğalı

ilə ölkəni beynəlxalq aləmdə suverən bir dövlət kimi siyasət yeritməsinə xitam verildi. Xarici iqtisadi əlaqələr SSRİ-nin dövlət inhisarı altında cəmləşdi. Sovet Rusiyasının əsarəti dövründə Cumhuriyyət ərazisinin 27 min kvadrat kilometrədən bir qədər çox hissəsi Azərbaycanın əlindən alındı.

Daha sonra Sovetlər birliyinin tərkibindən çıxaraq 1991-ci il 18 oktyabrda yenidən müstəqillik qazanan Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində diplomatik əlaqələrin qurulması üçün öz məqsəd və mənafeələrini ortaya qoydu. Lakin həmin zaman ölkədə gedən müharibə, hakimiyyət uğrunda mübarizə və mövcud iqtisadi həyat tərzinin aşağı səviyyəsi, böhran şəraiti diplomatik əlaqələrin genişlənməsinə maneə olurdu.

1993-cü ildə Ümummilli lider Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişi ilə güclü inkişaf strategiyasının əsası qoyuldu. Azərbaycan Respublikası ilə digər dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar arasında

diplomatik əlaqələr yeni mərhələdə inkişaf etməyə başladı və ölkənin qloballaşan dünya iqtisadiyyatına birbaşa real inteqrasiya (sözü latınca («integro») - «bərpa olunma», «tamamlanma» və yaxud [«intager»] «bütöv», «bütünləşmə» mənalarını verir.) imkanları genişləndi. Azərbaycanın dünyanın bir neçə ölkəsində diplomatik nümayəndəlikləri (konsulluqlar, səfirliklər), bir sıra xarici dövlətlərin diplomatik nümayəndəlikləri isə Azərbaycan Respublikasında fəaliyyətə başladı.

Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikasının hüquqi statusu ilə bağlı məsələlər isə 16 mart 1921-ci il tarixli Moskva və 13 oktyabr 1921-ci il tarixli Qars müqavilələrinə əsaslanır.

Lakin 1929-cü il 18 fevral tarixində həmin beynəlxalq müqavilələrin şərtləri kobud şəkildə pozularaq 657 kvadrat kilometr ərazi (Muxtar Respublikanın Qurdqulaq, Xaçık, Horadiz, Oğbin, Ağxəç, Almalı, İtqıran, Sultanbəy, Qorçevan kəndləri və Kilit kəndinin bir hissəsi) Ermənistanə verilib.

Prezident İlham Əliyevin 24 avqust 2007-ci il tarixli sərəncamı ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Xarici İşlər Nazirliyinin təsis edildiyi gün - "9 iyul" tarixi Azərbaycanda Diplomatiya Günü kimi qeyd olunmaqla, diplomatik xidmət orqanlarının peşə bayramıdır.

Cümhuriyyətin ilk xarici işlər naziri Məmməd həsən Hacınski, daha sonra isə Əlimərdan bəy Topçubaşov, Fətəli xan Xoyski, Məmməd Cəfərov olmuşdur.

Kuinsi Rayt isə diplomatiyanı iki səviyyədə - ümumi düşüncə və xüsusi düşüncə olaraq müəyyən edirdi. Ümumi düşüncəyə görə, diplomatiya "danışıqlarda və ya qarşılıqlı əlaqə zamanı taktın, fərasətin və ya bacarığın istifadəsidir", xüsusi düşüncəyə görə isə diplomatiya "müharibənin mümkün olduğu siyasət sistemi daxilində minimum xərclərlə maksimum qrup məqsədlərinə nail olmaq üçün danışıq sənətidir."

Müasir dövrdə həmçinin dövlətlər öz mövcudluğunu iki yolla təsdiq etdirir.

- 1) ikitərəfli diplomatiya - dövlətlər arasındakı münasibətlər;
- 2) çoxtərəfli diplomatiya - beynəlxalq təşkilatlar və qurumlar vasitəsi ilə tanınma.

Diplomatiya tədqiqatçıları tərəfindən hərbi, siyasi, ictimai, iqtisadi və s. qollara ayrılır.

Hərbi diplomatiya - dövlətlərin silahlı qüvvələrinin qüdrətli olması və perspektiv inkişafı üçün hərbi diplomatik əlaqələrə zərurət vardır. Hərbi attaşə silahların alınması və satılmasında eləcə də birgə keçirilən hərbi təlimlərdə iştirak üçün hərbi diplomatların rolu böyükdür. Hətta qədim Misirdə köçəri tayfalar arasında müharibələrə başlamazdan qabaq diplomatik danışıqlar aparmaq kimi praktika mövcud idi.

İctimai diplomatiya (xalq diplomatiyası) - Qloballaşan dünyada milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanmasında, o cümlədən təbliğ edilməsində, insanlar və ictimai xadimlər arasında olan təmasın optimallığına ictimai diplomatiya böyük töhfə verir.

Hər bir ölkənin diplomatik nümayəndəliklərinin fəaliyyət prinsiplərinə uyğun olaraq öz ölkəsinin haqq səsini dünyaya çatdırmaq və ictimai mediada geniş şəkildə təbliğ və təşviq etmək qarşıya qoyulan məqsədlərdəndir. Müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı nəticəsində son illər ərzində ictimai diplomatiyanın inkişaf tempində interaktivlik müşahidə olunmaqdadır.

İctimai diplomatik əlaqələrin inkişafının müasir forması beynəlxalq ticarət sazişlərinin operativliyinə və cəldliyinə şərait yaratmaqla diplomatiyada yeni mexanizmlərin meydana gəlməsi üçün real faktorlara effektiv təsir edir. Modernləşən xarici siyasətin həyata keçirilməsində diplomatik əlaqələr zamanı ictimai diplomatiyanın oynadığı rol aktual görünür.

Hər bir diplomat öz növbəsində şəxsi mənfəətini düşünməli deyil, təmsil etdiyi xalqın, dövlətin, qurumun fikirini ifadə etməlidir. Həmçinin Vyana konvensiyasının 42-ci maddəsinə əsasən isə diplomatik agent yerləşmə dövlətində şəxsi mənfəət məqsədilə peşə və kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olması qadağan olunur.

Azərbaycan torpaqlarının daşnak Ermənistan tərəfindən işğalı və onların törətdikləri insanlığa sığmayan ağır tərkibli cinayətləri beynəlxalq ictimai diplomatiya vasitəsi ilə dünyada çatdırmaq hər bir ölkə vətəndaşının borcudur. Ermənistanın yeritdiyi qeyri-konstruktiv xarici siyasət təkcə Azərbaycan üçün yox bütün region üçün ciddi təhlükə mənbəyidir. Dünya azərbaycanlılarının hər zaman vahid bir halda öz fikrini bildirməsi təqdirə layiq arzu olunan haldır.

Müasir informasiya mühitində xaricdə yaşayan azərbaycanlıların övladlarının azərbaycan dilində biliklərə yiyələnməsi üçün virtual olaraq Azərbaycan dilinin tədrisi məktəbi yaradılması dünya azərbaycanlılarının birlik və həmrəyliyi üçün effektiv hal ola bilər.

Siyasi diplomatiya - Dövlət hakimiyyətinin bütövlüyün qorunub saxlanmasında və dövlətlər arasında əlaqələrin qurulmasında şəxslərin siyasi fəaliyyəti mövcuddur. Siyasi diplomatik əlaqələrin qurulmasında siyasi partiyalar, siyasi ideyalar və nəzəriyyələr mühüm rol oynayır.

Mədəni diplomatiya - Beynəlxalq münasibətlər sistemində dövlətlərin xarici mədəniyyət siyasəti dövlət siyasətinin tərkib hissəsini təşkil edir. Mədəni əlaqələr xalqlar, millətlər və dinlər arası irqi, dini ayrı seçkiliyin aradan qaldırmasında mühüm amil kimi təzahür edir. Dünya mədəniyyətinin kompleks şəkildə formalaşmasında beynəlxalq təşkilatların (qurumların) rolu vardır.

BMT-nin ixtisaslaşmış təşkilatı olan YUNESKO mədəni irsin qorunub saxlanması üçün atdığı addımlar təqdirə layiq hesab olunur.

Ötən əsrin doxsanıncı illərində "TÜRKSÖY"-un yaradılması da türkdilli dövlətlərin mədəniyyət əlaqələrinin yeni müstəvidə möhkəmlənməsinə zəmin yaratdı. Azərbaycanca isə tolerantlığın və mültikulturalizmin inkişafı digər türk dövlətləri ilə mövcud olan diplomatik əlaqələrə öz müsbət təsirini göstərməkdə davam edir. "TÜRKSÖY"-un türk dünyasının həmrəyliyi istiqamətində fəaliyyət intensivliyi iqtisadi əlaqələrdə də öz əksini tapır.

Bəzi tədqiqatçılar isə mədəni diplomatiyanı ictimai diplomatiyanın tərkib hissəsi kimi qeyd edirlər.

Gizli diplomatiya - Diplomatiyanın bu qolunu "səssiz diplomatiya" da adlandırırlar. Tarixə nəzər salsaq hələ qədim dövrlərdə Avropada Roma və Yunanıstda dövlətlər arası yazışmaların bir neçəsi saraylarda gizli şəkildə aparılırdı. Həmçinin yəhudi əsilli, ötən əsrdə ABŞ-ın Xarici İşlər Naziri postunu tutmuş amerikan diplomat Henri Kissincer diplomatiya ilə məşğul olarkən ehtiyatlılıq və praqmatizm tövsiyyə edirdi. Onun fikrincə təktərəfli qalibiyyət uzun müddət davam edə bilməz, çünki qarşı tərəfin də maraq və mənafeləri vardır. Nəticə etibarilə diplomatik qalibiyyətlər gələcəyi ipoteka altına alır. Bu səbəblərdən də dolayı "gizli diplomatiya" ehtiyac vardır.